

De Kerken van Kranenburg

Pater M. Reinders OFM

Te Vorden

(Gedigitaliseerd van overdruk uit "Archief" 1971)

Nooit heeft er in het achtkastelendorp Vorden een adellijk huis "De Kranenburg" gelegen. Wel droeg hier eeuwen geleden een stuk grond de naam "Kranenburg". Het lag aan de Bergkappeweg, halverwege tussen het Onstein en het Klooster.

Dit perceel hoorde eertijds aan Herman Franckenmeulen. In 1725 bouwde hij daarop een schuurkerk voor de ongeveer 600 Katholieken, die na de reformatie in Vorden, Hengelo, Warnsveld, Laren, Lochem en Ruurlo waren overgebleven. Tevoren had men vanaf 1634 dienst gehouden in een kapel bij het kasteel het Medler. Wegens de ligging van de schuurkerk heette de parochie "den Kranenburg". Omstreeks 1800 begint de schrijfwijze: Kranenburg. Het volk zegt nog overal: Kranenburg.

In 1834 kon men de ruim honderdjarige schuurkerk aan de Bergkappeweg afbreken. Op Klein Veldkamp was een nieuwe kerk gebouwd, die daar in 1867 door de tegenwoordige is vervangen. Ondanks deze verandering van plaats is de aloude parochienaam Kranenburg gebleven. De parochie omvat het Mossel, het Linde en ook het Varssel, dat tot de gemeente Hengelo behoort. De kerk staat in de wijk het Mossel. Als parochie heeft de oostelijke helft van Vorden in de omgangstaal de naam Kranenburg gekregen.

WAAR WERD GODSDIENST GEHOUDEN?

In de loop der eeuwen was het gebied, dat nu de parochienaam Kranenburg draagt, op verschillende kerken aangewezen.

Godsdienst begint als missie: de geestelijken trekken rond en bedienen hier en daar een houten kapel. Zo verbreidde St. Ludger om het jaar 800 hier het Christendom. In 801 stichtte hij te Wichmond de eerste kerk in de Graafschap. Een tweede volgde kort daarop te Zelhem. Zutphen was toen een veengebied, zuidveen geheten, zoals in de naam nog te horen is. Kerkelijk behoorde Vorden in het begin tot Wichmond. Eeuwenlang hebben het Mossel, het Linde en omgeving hun godsdienstplicht te Wichmond vervuld. Daarheen moest men voor dopen, trouwen en begraven. Maar in 1121 had Vorden een kapel. Al voor 1235 werd de nog aanwezige dorpskerk gebouwd. Vermoedelijk zijn de oude stenen in het noordwestelijke deel afkomstig van de vroegere kapel.

Patroon der Vordense parochie was St. Anthonius abt, die meestal met een varken wordt afgebeeld. De boeren – en dat waren haast alle inwoners van Vorden – zochten bij hem hulp tegen veeziekte. Als dank schonk men soms een stuk grond, naderhand St. Anthoniuskamp of zo iets geheten. Wellicht mestte men hier evenals elders voor de armen het Anthoniusvarken. Ongehinderd liepen toen de varkens rond. Het Anthoniusvarken droeg daarom als kenteken een bel aan de hals. Graag gaf men hem een lekker hapje bij wijze van aalmoes. November was ook voor hem de dodenmaand. Naast de parochiekerk ontstonden dikwijls kapellen, waar slechts beperkte diensten konden worden gehouden. Weinig is hierover bekend.

VERDWENEN KAPELLEN

Zo zal het wel een vraag blijven, wanneer er op de Lindense heuvel een kapel is gebouwd. Al in 1760 had het gebouw reparatie nodig. Het diende tevens als school. Volgens zeggen, zijn er in de omtrek doodsbeenderen opgegraven. Cholerapatiënten zouden hier ter aarde zijn besteld.

Eens in de week hield de dominee hier dienst. Daarmee bewees hij in letterlijke zin een bijzondere tegemoetkoming, want de wegen naar de dorpskerk waren vroeger haast onbegaanbaar. Denkelijk hebben de Hervormden dan ook deze kapel gesticht. Tegelijk werd zo het schoolbezoek gemakkelijker. In 1837 is het gebouw afgebroken. Op de gedenksteen staat een vers van de dichter Staring, toen lid van het Vordense gemeentebestuur.

*Verheft zich hier geen bidplaats meer,
't Heelal is tempel van den Heer.*

Ook in de omgeving van de Wildenborch heeft eertijds een kapel gestaan. De weg naar de dorpskerk was in dit moerasgebied niet beter dan op het Linde. Waar de verdwenen bidplaats gezocht moet worden, is haast dezelfde vraag als, waar kon in zo'n wildernis van poelen en plassen nog volk wonen? De tegenwoordige kapel aan de Kapelweg staat daar, waar eertijds vissen zwommen.

BOERENHUIZEN ALS KERK

Moeilijk valt het uit te maken, in welk jaar de Vordense dorpskerk aan de Hervormden is overgegaan. Zacharias Suave, die in 1573 nog vermeld wordt, zou de laatste pastoor van Vorden zijn geweest. Maar de toestand veranderde hier telkens. Tot aan de verovering van Zutphen in 1591 door Maurits waren Spanjaarden en Staatsen om beurt in deze omgeving meester. Bovendien beschikte de Hervorming aanvankelijk over te weinig predikanten om alle plaatsen te kunnen voorzien. Voorlopig konden de vroegere geestelijken blijven, omdat er toch gedoopt, getrouwd en begraven moest worden. Als laatste pastoor komt Andreas Warnsinck in 1598 voor. Hij was echter een overgangsfiguur. Bedreigd met afzetting, koos hij het ambt van predikant.

De Hervormden namen de kerk met haar bezittingen over. Aanvankelijk was de uitoefening van de katholieke godsdienst streng verboden. Verkleed trokken de geestelijken rond en hielden in het geheim dienst bij particulieren.

Het was een onderduikerstijd. Bij een schuilkerk moest ook een schuilplaats voor de geestelijke aanwezig zijn. Wie gesnapt werd, kreeg met de eigenaar van de woning en de aanwezigen soms een onbetaalbare boete. De toenmalige plaatsgenoot, Herman van Vorden, werd in 1606 te Zutphen wegens toediening van de sacramenten veroordeeld om binnen 24 uur Gelderland voor altijd te verlaten. In 1614 is hij deken te Oldenzaal, waar hij in 1628 overlijdt.

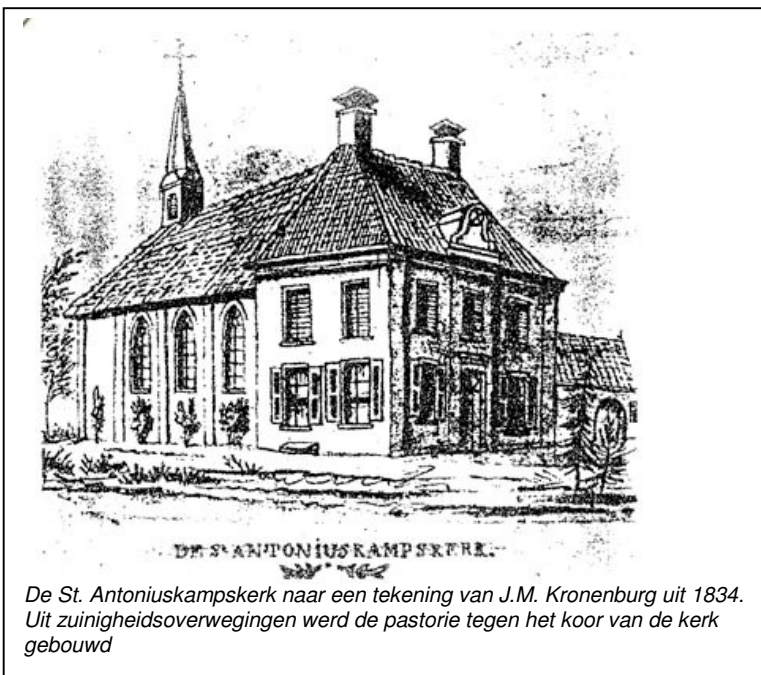
De deel in de boerenhuizen bood ruimte voor de clandestiene bijeenkomsten. Aan de ene kant staan de koeien, aan de overzijde liggen de varkensschötte. Soms werd vanuit de zijbeuken het bidden – zingen was te luidruchtig – door een stevig kreunen, knorren of loeien liturgisch onderstreept. Een koe, die “op melkworden stond”, zal met uit voorzorg in een schuur of bij een buurman gestald hebben. Ook in het gebied Kranenburg is er zo op verschillende plaatsen jarenlang gekerkt.

Toch zijn de geheime diensten blijkbaar zelden door de gezagsdragers gestoord. Moeilijk kon het verborgen blijven, op welke boerderij herhaaldelijk een bijeenkomst plaats had. Maar de omwonende protestanten lieten het toe, mogelijk waarschuwde men soms wel tegen dreigende plannen. Ze hadden anders het geheime kerken gemakkelijk kunnen aangeven. De harde maatregelen van de overheid zouden het katholiek geloof veel verder hebben teruggedrongen. Als de bevolking had meegewerkt. De samenleving remde en belette de uitvoering. Noabers kunnen over godsdienst kibbelen, maar mogen elkaar daarin niet hinderen, want dan breekt de noaberschap. Ze berust op plicht en ook op liefdesdienst.

DE KAPEL OP HET MEDLER

De adel van Oost/Gelderland heeft mede het voortbestaan van het katholicisme hier mogelijk gemaakt. De heren namen de rondtrekkende geestelijken in hun havezathe op en richtten binnen de gracht een schuilkerk in. Vanuit het kasteel kon een vaste, regelmatige zielzorg beoefend worden. Ook was de adel in staat een gesnapte geestelijke los te kopen en de boeten en het recognitiegeld voor het gebruik van een schuurkerk of het wederopenen daarvan te betalen.

Het eerste kerkje na de invoering van de hervorming was de kapel op het Medler. Het stond

De St. Antoniuskampskerk naar een tekening van J.M. Kronenburg uit 1834. Uit zuinigheidsoverwegingen werd de pastorie tegen het koor van de kerk gebouwd

vermoedelijk voor de tegenwoordige ingang. Van hieruit werd na 1654 zielszorg uitgeoefend over ongeveer 600 parochianen. Velen woonden verstrooid in Warnsveld, Lochem en Ruurlo. Voor de verst wonenden zal men nu en dan wel bij particulieren kerkdienst hebben gehouden.

Op het Medler verbleef al vanaf 1654 een pater Conventueel uit Zwilbroek of Bocholt. Met name komt pater Bernard Sengers voor. In 1682 keerde hij naar het klooster terug. Hendrik baron van Dorth tot Medler kreeg op diens verzoek het volgend jaar uit Bocholt de wereldheer Andreas van Dieren, die vijf jaar lang de zielszorg uitoefende. Zijn opvolger, de wereldheer Wilhelm van der Linden, eveneens door de baron gevraagd, bleef ongeveer een jaar.

Veilig was het op het Medler toen nog niet. Hendrik van Dorth verhaalt namelijk in een schrijven van 1693 aan de Internuntius te Brussel, hoe op Aswoensdag een bende soldaten zijn kasteel binnendrong om de kapelaan op te halen. Met blanke sabel stormden ze het huis door, pookten en porden tegen alles, wat verdacht leek, maar konden de ondergedokene niet buitmaken. Nu moest het personeel het ontgelden, de barones werd geslagen en hijzelf met een pistool bedreigd om de schuilplaats aan te wijzen. Zijn weigering werd hem met een zware geldboete betaald gezet. Naar het schijnt, is er toch nog een overeenkomst tussen de baron en de overheid tot stand gekomen. De kerkdienst bleef doorgaan. In die tijd moest men een schuilkerk met een open beurs open houden.

HUWELIJSBANDEN BOEIEN DE SCHOUT

Ook barones van Westerholt, die op de Kloeze bij Lochem woonde, bezocht met haar dochters en katholiek personeel de kapel op het Medler. Haar man was hervormd en liet geen geestelijke in zijn huis toe. Als schout kon hij de uitoefening van de katholieke godsdienst verbieden en verhinderen. Toch stond hij de barones toe de dienst op het Medler bij te wonen. Ter wille van haar zal hij het gebruik van de kapel geduld hebben. Zonder haar optreden had de kerkdienst op het Medler moeten ophouden. Meelevend met de parochie steunde zij Hendrik van Dorth eveneens bij zijn verzet tegen het Jansenisme, zelfs met een brief naar Rome.

De baron had vrienden en zelfs bloedverwanten onder de niet-Katholieke adel. Hun invloed kon hij aanwenden tegen de scherpe plakaten. Daarenboven waren de ambtenaren zelf veeleer afkerig van onderdrukking. Ook ter wille van de protestante pachtboeren, die onder het Medler hoorden en met katholieken moesten samenleven, was ontzien de beste politiek. Wel werd de kapel op het Medler in 1719 tijdens de z.g.n. Werthse repressie door een algemeen bevel van de Staten van Gelderland met sluiting getroffen. Daarna zijn er nog twee schuurkerken gebruikt, maar het kerken bleef doorgaan, totdat in 1795 de Bataafse Republiek vrijheid van godsdienst bracht.

CONVENTUELEN VAN ZWILBROEK OP HET MEDLER

Als een der eersten heeft Hendrik van Dorth de verspreiding van het Jansenisme bestreden. Het is hier dan ook verdwenen zonder een herinnering na te laten. Nederland was een missiegebied geworden bekend als de Hollandse Zending. Vanaf 1688 voerde Petrus Codde als apostolisch vicaris hierover het bestuur. Door zijn toelaten en toedoen kon het Jansenisme zich overal verspreiden. Codde had een afkeer van ordegeestelijken. Bij hen werd ook de felste tegenstand aan het Jansenisme geboden. Vooral de Conventuelen van Zwilbroek, die in Groenlo en omgeving werkten, zou hij graag verwijderd hebben. Door hun invloed dreigde die parochie van de Hollandse Zending over te gaan naar het bisdom Munster zoals in 1699 ook inderdaad gebeurd is.

Met reden mocht de apostolisch vicaris vrezin, dat het klooster Zwilbroek ook de parochie Vorden voor Munster zou veroveren. Immers van 1654 tot 1682 hadden die paters de zielszorg op het Medler uitgeoefend. Nog altijd bezochten zij het kasteel voor sommige diensten. Hun aanzien maakte hen juist gevaarlijk. Als afweer benoemde Codde tot pastoor van Vorden een Nederlander, de wereldgeestelijke Laurentius van Rhemmen. Hendrik van Dorth nam hem op in zijn kasteel, alleen omdat Codde dat zo wenste. Zelf had hij liever paters dan wereldgeestelijken, die in de omgang vaak moeilijkheden verwekten en om hun leer verdacht waren. Het ging ook niet goed. Volgens de baron ergerde van Rhemmen door zijn onwaardigheid en ondraaglijk gedrag. Vermaningen hielpen niet. Hij had de baron zelfs durven te beledigen. Het verblijf op het kasteel werd hem ontzegd alsook het gebruik van de kapel. Op verzoek van de baron verzorgden de paters van Zwilbroek weer de dienst op het Medler.

De baron schreef naar Rome en de internuntius te Brussel. Volgens zijn aanklacht verbreidde van Raij het Jansenisme mondeling en schriftelijk. Hij had zelfs de arme boeren gedwongen een afwijkende catechismus te kopen. Ook verbood hij zijn parochianen de sacramenten van andere geestelijken te ontvangen. Om aan die gewetensdwang en gevaar voor zijn geloof een eind te maken vraagt de

baron een Franciscaan als zielszorger voor zijn huis, de barones van Westerholt en de 600 Katholieken van Vorden en omgeving.

FRANCISCAAN LUDOVICUS VAN DER ELSEN WORDT PASTOOR

Door Rome gedwongen liet Codde in 1694 de Nederlandse Franciscaan Ludovicus van der Elsen toe als huiskapelaan op het Medler. De baron had een Franciscaan gevraagd en daarbij gedacht aan een pater van Zwiilbroek. Maar dat had Codde zo willen voorkomen. Pater van der Elsen mocht geen zielszorg in de parochie uitoefenen, zelfs preken en catechismus geven voor de bewoners van het kasteel was verboden. Pastoor van Raij kreeg opdracht toe te zien, of de huiskapelaan zijn bevoegdheid niet te buiten ging.

De baron echter verlangde, dat de pater ook onder de parochianen zielszorg zou uitoefenen. Uitvoerige brieven met bijlagen gingen per koerier naar Rome. Codde had zich in die tijd te weren tegen een wassende stroomaanklachten, die Rome uit het hele land ontving. Het geval Vorden was voor hem toch wel zo belangrijk, dat hij zijn beleid daar herhaaldelijk heeft moeten verdedigen. Het dossier van de baron leverde Rome duidelijke bewijzen van ernstige grieven.

Eigenlijk weerlegt Codde niets. De beschuldiging van jansenistische propaganda laat hij onbesproken. Volgens hem wordt de parochie uitstekend verzorgd, omdat ze een ijverige pastoor heeft. De baron was een drijver, die de pastoor wilde verwijderen, omdat hij tegen alle wereldgeestelijken was. Hendrik van Dorth was zelfs geen baron en bewoonde ook geen kasteel.

In de weerlegging waarschuwt de baron, dat de adel, ook de niet-katholieke, hem deze kleinering hoogst kwalijk nam. (Het tastte immers eveneens hun rang aan. Zelf waren sommigen evenals Hendrik van Dorth niet meer dan baron en bewoonden ze ook een havezathe.) In Rome heeft men toch even aandacht geschonken aan de adellijke stand van de heer op het Medler. De betrouwbaarheid van de internuntius en ook van de apostolisch vicaris was zo te testen. Uit de brieven van de internuntius en ook van de pater, die te Zutphen de zielszorg had, bleek nu, dat ze Hendrik van Dorth baron noemden en dat hij een kasteel bewoonde.

Naar het schijnt, heeft Rome in 1695 aan pater Ludovicus de parochie Vorden overgedragen. Maar Codde beperkte zijn bevoegdheden. Als pastoor treedt de pater op in 1704, het jaar waarin Petrus Codde als apostolisch vicaris werd afgezet. In dat jaar namelijk beginnen hier de doop- en trouwboeken.

Er zal wel geen exemplaar meer aanwezig zijn van de catechismus, die van Raij bij zijn parochianen had opgedrongen. Welke boer kon toen lezen en dan nog de tekst verstaan? Maar zonder het verzet van Hendrik van Dorth had het Jansenisme hier vat kunnen krijgen.

Hij verlangde een geestelijke, die niet van Jansenisme verdacht kon worden. Zijn voorkeur viel op de orde der Franciscanen. Aan hen is dan ook de parochie Vorden toegewezen en gebleven.

DE KERK OP "DEN KRANENBARG"

Een nieuwe toestand ontstond, toen in 1709 Hendrik van Dorth door zijn zoon Rudolf werd opgevolgd. Na L. van der Elsen was in 1711 pater Henricus Spirinx pastoor geworden. De nieuwe baron verbood hem in 1716 nog langer op het kasteel te wonen. Het gebruik van de kapel echter bleef toegestaan.

Nu bood een zekere Herman Franckenmeulen hem een huisje aan, dat hij daarna nog liet vergroten. De pastoor mocht het bewonen zonder huur te betalen. De eerste pastorie stond aan de Bergkappeweg, zo genoemd naar een daar gelegen boerderij, die nu verplaatst is. Hier verhief zich in een drassige wildernis een droog stuk grond, dat als landingsplaats of broedgebied van kraanvogels

*Freule J.J.A.E.C.S. baronesse van Dorth tot Medler
naar een schilderij van de Maastrichtse schilder H.
Levigne*

den Kranenburg werd genoemd. (Bij de Kranegoorsdijk bevond zich nog een ander vermeerderingsbedrijf of vliegveld van deze luchtreizigers op de luchtlijn naar het zuiden.)

Pastoor Spirinx bediende vanuit deze schuilplaats de kapel op het Medler. Maar in 1719 bevelen de Staten van Gelderland de ordegeestelijken binnen veertien dagen te vertrekken. De kapel op het Medler is daarna niet meer gebruikt. De pater zette nu zijn dienst op een boerderij voort. Blijkbaar hebben de ambtenaren geen jacht op hem gemaakt.

Ook pater Adrianus Coveliers uit Vlaams Mechelen, die in 1721 als pastoor opvolgde, moest bij zijn parochianen aan huis godsdienst houden. Maar Herman Franckenmeulen bouwde in 1725 op eigen kosten naast de pastorie op den Kranenburg een schuurkerk. Het is het tweede kerkgebouw na de reformatie. Wegens de ligging daarvan heette de parochie voortaan: "den Kranenburg".

SCHUURKERK MOEST OP SCHUUR LIJKEN

De kapel op het Medler had vermoedelijk het uiterlijk van een miniatuurkerk. Maar voor een schuurkerk werd een andere stijl toegepast. Het grauwe strodak hing neer over lage zijmuren. Een klokketoren ontbrak. Luiden was verboden. De boerenhuizen hier hebben nagenoeg eenzelfde plattegrond als een kerk. Voor de hand ligt het, dat van binnen het gebintwerk het gebouw schraagde. De houten stijlen verdeelden als pilaren de ruimte in drie beuken. Ze namen weinig plaats in en lieten het zicht vrij. Een zolder was overbodig. Evenals in de oude basilieken van Rome is de dienst dan onder de hanebalken gehouden. Voor de aankleding en uitrusting zal de adel gezorgd hebben. Rudolf van Dorth had de kelken en gewaden teruggeëist.

DE OMGEVING

De schuurkerk op "den Kranenburg" bleef, met enkele jaren onderbreking, van 1725 tot 1834 in gebruik. De veldnaam Pastoorskamp is nog gebleven. Dichtbij zijn volgens zeggen lege graven aangetroffen. Mogelijk had men hier na 1800 een eigen kerkhof aangelegd. Het zal ontruimd zijn, toen in 1829 de tegenwoordige begraafplaats was gereed gekomen.

Twee boerderijen lagen bij de kerk, namelijk de Bergkappe, die verplaatst is, en "den Kranenburg", die tegenwoordig Elshof heet, maar officieel nog de oude naam draagt. Bij een kerk hoorde vroeger ook een herberg met bakkerij en winkel. In de boerderij "den Kranenburg" is er nog lang een grote bakoven aanwezig geweest. Ook werd hier getapt, wat voor kraanvogels niet gebrouwen was. Een rekening, die het armbestuur in 1816, blijkbaar voor consumptie na begrafenis van een arme betaalde, zegt namelijk: "An Kranenburg voor 3 fles jannever 1.10 (1 gulden, 10 stuiver). Bij de boerderij-herberg Kranenburg konden de kerkbezoekers uit Ruurlo, Lochem en Warnsveld afspannen en stallen. Tevens bestond er voor de vrouwen gelegenheid de stoof van vuur te voorzien. In de onverwarmde kerken zaten ze toen overal op gloeiende kolen.

Bij het ploegen duiken er nog altijd antiquiteiten op zoals een gekreukt wijwatervat en gebroken aardewerk. Een geglazuurde scherf, die met een kruis beschilderd is, wijst op liturgisch gebruik. Te oordleen naar de menigte stukken, hebben stenen pijpen bij het kaarten nogal vaak het gelag moeten betalen.

STICHTER DER KERK, H. FRANCKENMEULEN

Herman Franckenmeulen, die de kerk en pastorie gesticht had en gratis ter beschikking stelde, overleed in 1729. Zijn erfgenamen vroegen voor het gebruik van beide gebouwen 30 gulden, in die tijd een flinke som. Katholieken zouden bij wijze van almoes minder verlangd hebben. Later moest men 60 gulden betalen "aan een protestantschen boer". Blijkbaar waren de erfgenamen hervormd. In elk geval woonde er omstreeks 1700 te Vorden een familie Franckenmeulen, die hervormd was. Het burgerboek van Zutphen vermeldt namelijk: "Op den 10. April 1697: Garrit Franckemeulen geboortigh van Vorden en van de waere gereformeerde religie is met deser stadts burgerschap begunstight". De zeldzaamheid van de familienaam Franckenmeulen beperkt het zoeken. Garrit en Herman behoorden tot dezelfde Vordense familie, ze kunnen zelfs broers geweest zijn. Garrit verhuisde in 1697 naar Zutphen en Herman woonde vermoedelijk op de boerderij "den Kranenburg".

Was Herman soms katholiek door geboorte uit een gemengd huwelijk of is hij tot dat geloof overgegaan? Meer aannemelijk lijkt het, dat hij hervormd was en toch de katholieken heeft willen helpen in hun godsdienstige nood. Daarbij mag ook de sympathie voor pastoor Coveliers hem bewogen hebben. Dat pastoor Spirinx nog wel door een Katholiek, Rudolf van Dorth, buiten de deur was gezet en ook zijn opvolger daarvan de gevolgen droeg, zal bij protestanten eveneens wrevel en meegevoel gewekte hebben. Zo verondersteld, was de handelswijze van Franckenmeulen

aanvaardbaar voor zijn geloofsgenoten en tevens een voorbeeld van praktisch oecumenisme in een tijd van scherpe tegenstellingen. De erfgenamen vroegen huur, maar waren niet onbillijk. Een gedeelte van hun grond was aan het gebruik onttrokken en de toeloop kon hinderlijk zijn. Zij lieten het kerken der katholieken toch maar toe. Kerk en pastorie werden wellicht nog ontzien, omdat ze op grond van hervormden stonden. Ze werden haast aansprakelijk van medeplichtigheid. Toch hadden ze ter wille van noaberschap en samenleving Rudolf van Dorth niet willen volgen. Hun houding verdient vermelding en waardering.

SCHUUR OP ONSTEIN WORDT SCHUURKERK

De erfgenamen hadden voor kerk en pastorie 30 gulden huur gevraagd. Later werd dit bedrag nog verhoogd. Alle parochianen die daartoe in staat waren, moesten bijdragen voor de aflossing van de som. Er werd een collectelijst opgesteld. Zo is het mogelijk te schatten, hoe groot omstreeks 1730 de parochie was. In het geheel hadden zich 69 gezinnen met 240 communicanten opgegeven. Een communicant was toen minstens 11 jaar oud. In Vorden woonden 22 gezinnen met 82 communicanten, in Varssel 8 gezinnen en 36 communicanten. Ruurlo had 27 gezinnen en 89 communicanten. Lochem 12 gezinnen met 33 communicanten. Voegt men hierbij degenen die "onmchtig" waren bij te dragen en ook het afzijdige huis van Rudolf van Dorth, dan hoorden er ongeveer 300 communicanten tot de parochie. De namen Eijkelkamp (4 comm.), Heuvelink (4 comm.) en Meijer (6 comm.) kwamen toen al voor. Rudolf van Dorth ontbreekt in de lijst, wellicht omdat de onenigheid met de pastoor nog voortduurde, al was H. Spirinx ook opgevolgd door A. Coveliers.

TWEE SCHUURKERKEN TEGELIJK

In 1728 liet de burgerlijke overheid de schuurkerk sluiten. Opnieuw moest pastoor Coveliers bij een boer godsdienst houden. Zijn opvolger in 1730 pater Gijsbert Lievermans uit den Bosch wist echter met "een zilveren sleutel" de schuurkerk weer open te krijgen. De dure vreugde duurde maar kort. Want baron Ripperda van Vorden ergerde zich aan de bijeenkomsten op de Kranenberg. De kerk ging daarom in 1730 weer dicht.

Inderhaast veranderden de parochianen nu een schuur op Klein Onstein in een kerk. Het was het derde kerkgebouw na de reformatie. Men bezat nu twee schuurkerken: de laatste was van huis uit een schuur. Merkwaardig is het dat men hier ongestoord godsdienst kon houden. Maar de tijd van storen en sluiten liep op een einde. De kerk op de Kranenberg mocht tenslotte weer gebruikt worden. In 1755 werd er een adellijk huwelijk gesloten tussen Hendrik baron van Wijnbergen en Theodora Oliviere baronesse van Dorth. Hendrik Willem baron van Wijnbergen werd 28 april te Utrecht geboren en overleed te Loenen op 5 april 1816. Theodora Oliviere baronesse van Dorth werd op 2 oktober 1757 te Duistervoerde geboren en overleed te Arnhem op 5 april 1795. De schuurkerk op het Onstein zal wel weer schuur zijn geworden. Doortrokken van wierook en kaarsendamp gaf ze nu een geur van heiligheid.

ADRES OP BRIEF UIT ANTWERPEN

Voorzichtigheid bleef echter geboden. Opvallen kon geld kosten. Wat de ambtenaren toch wel wisten, wilden ze liever niet door aanklachten vernemen. Men deed hun een genoeg en beschermde zichzelf door gebruik te maken van camouflage. In 1743 ontving de pastoor van zijn overste te Antwerpen een uitnodiging met het adres:

Mijnheer
d'Heer Gijsberto Lievermans
woonende
Tot Middelaer

Een titel als: "Z.E. Pater", werd vervangen door het algemene gebruikelijke: "d'Heer". De verscholen pastorie op de Kranenberg kon beter ongenoemd blijven. De afzender wist dat en gebruikte het per adres: "Tot Middelaer". Nu moet er een afspraak geweest zijn. Vanuit het kasteel bezorgde men de brieven op de pastorie, ofwel de pater haalde ze daar af. Dit zou tevens veronderstellen, dat de vrede tussen baron Rudolf en de pastoor weer hersteld was.

Denkbaar blijft het ook, dat de pastoor een soort quasi-domicilie op het kasteel had. Hij zal er soms overnacht hebben bij gelegenheid, dat hij daar kerkdienst hield. In ruime zin kan het woord

"woonende" zo bedoeld zijn. Maar ook dan nog is aan dit adres de voorkeur gegeven. Nog in 1804 liet pastoor Dusar de brieven aankomen bij "De heer Christiaens tot Zutphen".

Lijste der R.C. Zielen
Der Gemeente van den
Kranenberg in over Vorden
ingeworpen de telling van
den 6 December 1818

Dorp Vorden

Dorp Vorden		Buurtschap Stafel		Buurtschap Linder	
T. Broukamp	2	W. van der Meer	10	W. van der Meer	7
J. A. Beijers	5	W. de Gier	8	J. van der Meer	7
H. van der Meer	2	L. van der Meer	9	H. van der Meer	3
M. van der Meer	6	M. van der Meer	9	M. van der Meer	3
L. van der Meer	7	H. van der Meer	6	L. van der Meer	9
M. van der Meer	3	P. van der Meer	5	L. van der Meer	5
B. van der Meer	3	M. van der Meer	8	W. van der Meer	6
J. van der Meer	5	M. van der Meer	2	J. van der Meer	8
D. van der Meer	4	W. van der Meer	6	J. van der Meer	20
H. van der Meer	3	G. van der Meer	8	G. van der Meer	9
W. van der Meer	3	H. van der Meer	7	D. van der Meer	8
J. van der Meer	4	J. van der Meer	5	W. van der Meer	5
P. van der Meer	3	D. van der Meer	6	J. van der Meer	5
J. van der Meer	5	K. van der Meer	5	M. van der Meer	
K. van der Meer	8	A. van der Meer	9	J. van der Meer	4
D. van der Meer	3	J. van der Meer	3	J. van der Meer	7
		P. van der Meer	2	J. van der Meer	3
		M. van der Meer	5	J. van der Meer	3
		D. van der Meer	4		
Dorp dus	75	Stafel	123	Linder	120

"Lijst der R.C. Zielen Der Gemeente van Den Kranenberg"

EERSTE KAPELAAN VAN KRANENBERG

Pastoor Lievermans kreeg in 1759 als hulp pater Henricus van Wanraij. Zo kon de dienst in Ruurlo en in Lochem beter worden verzorgd. In 1763 komt de kapelaan op het Medler te sterven. Was hij toevallig daar op bezoek, of werd hij er wegens ongesteldheid verpleegd? Vermoedelijk woonde hij op het kasteel. De pastorie op de Kranenberg was niet op twee geestelijken berekend. Als huiskapelaan kon hij in de week in het kasteel en 's zondags in Ruurlo en Lochem de dienst waarnemen.

NIEUWE KERK OP ANDERE PLAATS

In 1768 overleed pastoor Gijsbert Lievermans, 92 jaar oud. Vanaf 1730 had hij de parochie bestuurd. Hij werd opgevolgd door zijn kapelaan Cornelius van Thoor uit Horsen. Tijdens zijn pastoraat was met de Bataafse Republiek in 1795 vrijheid van godsdienst gekomen. Ruurlo maakte plannen voor een eigen kerk. Hier ontbraken de middelen om de schuurkerk te vervangen. Men moest wachten tot 1834. De armen kon men zelfs niet helpen, al had Wessel van Eijll in 1763 ook het Rietelaar en het erve Garsting in Wichmond als fonds bestemd voor de behoeftigen van Vorden en Ruurlo. De pastoor richtte daarom in 1802 het Armbestuur op. F. Westerhoff en A. Eijkelkamp werden de eerste armmeesters. De collecten begonnen al dadelijk. Dit wordt vaak aangegeven met: "Gekolteert op den Kranenberg", Gekolteerd" komt ook voor. Zelden werd per keer meer dan 15 gulden opgehaald. Burgemeester J. Gallee droeg meermalen bij uit de armenbus. Weduwe Th. Brink-Vreeman schonk per testament 1000 gulden evenals F. Rive, dokter te Lochem. De inkomsten uit het fonds Wessel van Eijll stegen opvallend, nu het Medler daarover het beheer voerde.

Pater C. van Thoor overleed in 1803 en werd evenals vroegere pastoors die te Vorden gestorven waren, op het kloosterkerkhof in Elten ter aarde besteld. De tegenwoordige begraafplaats der parochie was toen nog niet aangelegd. Pater Jacobus Dusar, neef van de overledene en zijn kapelaan vanaf 1799, werd nu pastoor.

Ruurlo kreeg in 1804 vergunning een kerk te bouwen en een eigen parochie te worden. Op de Kranenburg was dat nog onmogelijk. In 1818 schreef pastoor Dusar aan J. Gallee, burgemeester van Vorden, dat de schuurkerk te klein was. Van de 498 parochianen woonden er 71 in het dorp Vorden, 123 in het Mossel, 120 op het Linde, 70 in Hengelo (Varsse), 16 in Delden, 25 in Veldwijk, 7 in Warnsveld, 16 in Laren en 41 in Lochem. De marke van Vorden had een stuk grond bij de Kranenburg afgestaan. De nieuwe kerk zou daarop in de nabijheid van de bestaande verrijzen.

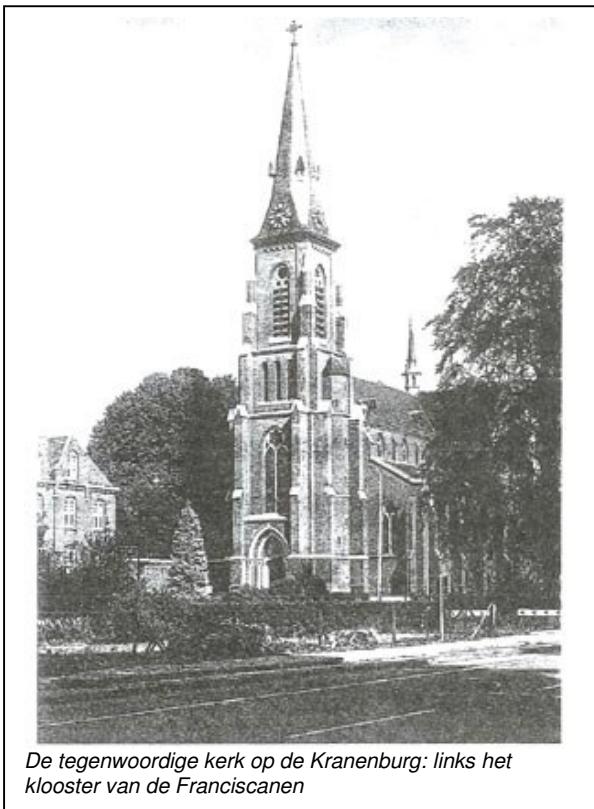
In 1828 werd het Kerkbestuur opgericht. Eerste kerkmeesters waren R. van Dorth, Th. Van Lamsweerde op het Onstein en Jhr. van Grotenhuis. Het kerkbestuur vroeg in 1830 bij het Rijk om 10699 gulden subsidie. Als dringende reden werd opgegeven, dat de *"gehuurde kerkschuur tans zoodanig bouwvallig is, dat bij elke stormwind de instorting drijft, zijnde nu reeds door houten steunpilaren ondersteund en op veele plaatsen van dak en wand onvoorzien, van hier ook, dat de uitoefening der Godsdienst dit winter in eene schuur van den Huize Onstein heeft plaats gehad."*

Spoedig ontving het Kerkbestuur 6000 gulden rijkssubsidie. Reinier van Dorth schonk 1500 gulden. Daarenboven droegen niet-katholieken nog 318 gulden bij. Zo welwillend waren o.m. de heren: Storm van 's Gravenzande op de Bramel, H. van Heeckeren op de Wiersse, van Dijk tot het Velde, H. van Westerholt op Hackfort, burgemeester J. Gallee en A. Staring op Wildenborch. J. Lijze te Zutphen werd architect. De aannemers ontvingen 12699 gulden.

KERK OP DE ST. ANTHONIEKAMP

Aanvankelijk bestond het plan te bouwen op het perceel dat het Markgenootschap Vorden op de Kranenburg had afgestaan. Ondertussen was de straatweg Zutphen-Winterswijk in 1825 gereed gekomen. De ligging aan deze weg zou het kerkbezoek vooral uit het dorp Vorden vergemakkelijken. Die gedachte heeft blijkbaar tot de keuze van plaats geleid. Klein Veldkamp leek een geschikt terrein. Eerst werd hier een kerkhof aangelegd. Aan de andere zijde van de straat lag er tegenover een deel van Klein Veldkamp, dat St. Anthoniekamp heette. Hier verrees de kerk met pastorie. De tegenwoordige kerk van 1867 staat op nagenoeg dezelfde plek.

In 1834 was dus de vierde kerk na de reformatie tot stand gekomen. Ze had een plafond en toren. De klok woog 126 pond. Nu eerst kon de parochie haar leven naar God bij rouw en vreugde met eigen stem biddend, dankend en juichend begeleiden. De inzegening door de Provinciale Overste, Petrus Jacobs, had plaats op 23 juni 1834.

De tegenwoordige kerk op de Kranenburg: links het klooster van de Franciscanen

De bouwvallige schuurkerk en pastorie aan de Bergkappeweg werden nu gesloopt. De stenen zijn gebruikt voor de daar nog aanwezige boerderij Elshof, voorheen "den Kranenburg" geheten. De parochienaam Kranenburg verdween van de plaats, waar vanaf 1725 godsdienst was gehouden. Het nieuwe kerkelijk centrum op de St. Anthoniekamp erfde de naam, gewoon als men was de parochie zo te noemen. Ook de naam St. Anthoniekamp ging verloren. Het terrein droeg geen veldvruchten meer, zodat de naam -kamp zinloos was geworden. De parochie heette nu eenmaal Kranenburg. Als adres voor de pastorie werd de aanduiding "St. Anthoniekamp" toch nog in 1854 gebruikt, om verwisseling met het vroegere Kranenburg, dat nog goed bekend was, te voorkomen. Vermoedelijk is de naam St. Anthoniekamp ontstaan door een middeleeuwse schenking aan St. Anthonius abt, die toen Patroon van de dorpskerk was. Ook elders heeft deze zeer

vereerde boerenheilige grond op zijn naam gekregen. Veldnamen als St. Anthoniskamp onder Lichtenvoorde, waar hij eveneens kerkpatroon was, en St. Anthoniehoff in Zelhem zijn zo verklaarbaar. Door de ligging op de grond van de vroegere parochieheilige, was de nieuwe kerk aan de St. Anthoniekamp figuurlijk verbonden met het godsdienstig verleden van Vorden.

Ook lijkt het, dat de naam St. Anthoniekamp aanleiding is geweest de kerk toe te wijden aan St. Antonius, de Franciscaanse H. Antonius van Padua.

Pater Petrus Steenmans uit Boxmeer werd in 1840 pastoor van Kranenburg. Evenals zijn voorganger pater Dusar had hij een wereldheer als kapelaan. In de Franse tijd waren haast alle kloosters gesloten. Nieuwe leden opnemen bleef nog onder koning Willem I verboden. Voorlopig was het onmogelijk alle open plaatsen te bezetten. Ruim twintig jaar lang hebben wereldheren hier als kapelaan nog meegeholpen. Pas met pater Johannes Dominicus de Bruin, vanaf 1861 pastoor te Vorden, werd hier weer een Franciscan tot kapelaan aangesteld. Toen in 1887 Lochem een kerk met rector kreeg, had de pastoor voorlopig geen hulp meer nodig.

DE VIJFDE KERK

De kerk van 1834 was blijkbaar te klein opgezet. De schuld bedroeg 6800 gulden. Met zo'n bouwfonds is geen kerk te bouwen. Boven verwachting zou er toch een nieuwe kerk komen door de milddadigheid van Josephine barones van Dorth tot Medler. In 1856 sloot wij een overeenkomst met de beroemde bouwmeester P. Cuypers. Haar broer Theodoor, met wie zij op Wientjesvoort woonde, hielp haar bij de uitvoering.

Elf jaar duurde de bouw, namelijk van 1856 tot 1867. Het werk was aan verschillende aannemers en leveranciers uitbesteed. Er ontstonden geschillen over levering en materiaal. De aanvoer verliep traag en onregelmatig. Telkens lag het werk stil. Theodoor van Dorth voerde een eindeloze briefwisseling. Hij overleed in 1863 zonder de voltooiing te beleven. Het nieuwe gebouw verrees even ten westen van de kerk van 1834, zodat de dienst daar kon doorgaan. Pas in 1867 had P. Cuypers zijn veel bewonderde schepping voltooid, een van zijn vroegste meesterwerken in de neo-gothiek. Een gedenksteen in het kerkportaal vermeldt stichting en inwijding als volgt:

"In de jaren 1856-1867 is door de Hoog Welgeboren Freule J.J.A.E.C.S. Bar.s v. Dorth tot Medler deze kerk gesticht, welke op den 25 Sept. 1867 door Mgr. Schaepman, Aartbisschop v. Utrecht is geconsacreerd". Een ander gedenkteken is zichtbaar in het gebrandschilderde raam achter het hoogaltaar. De stichteres met haar broer Theodoor en hun zuster Judith zijn voorgesteld in aanbidding van het Goddelijk Kind op de schoot van O.L. Vrouw.

Nogmaals begunstigde Josephine de parochie door de stichting van een school in 1881. Voor haar dood in 1886 schonk zij de middelen voor de eerste kerk in Lochem. Het gebouw werd in 1887 toegewijd aan St. Joseph, naar wie zij bij het doopsel Josepha was genoemd. Zo danken twee voorname delen van de oorspronkelijke parochie, Vorden en Lochem, aan haar een kerk. Volgens zeggen, had zij daarmede willen goedmaken wat vroeger een van Dorth aan de katholieke godsdienst had berokkend. Op het Medler stond tot 1719 de eerste kerk na de reformatie, de vijfde kwam door Josephine van Dorth tot stand. Het Klooster is na haar dood gebouwd in 1902. De stichting daarvan is echter wel een gevolg van de voorkeur voor Franciscanen bij Hendrik van Dorth en de overeenkomende steun en medewerking door zijn nageslacht voortdurend verleend.

Ondanks de verdrukking bleef het biddend geloof oplichten in de schemerige schuilkerken door het verscholen offerleven der geestelijken, het doorzicht en doortasten van de onwrikbare Hendrik van Dorth en de vlotte hulpvaardigheid van Herman Franckenmeulen. Aanvankelijk behoorden er ongeveer 600 katholieken tot de uitgestrekte diaspora-parochie. Na afscheiding van Ruurlo, Lochem en randgebieden alsook van het haast zelfstandig Rectoraat Vorden in 1965, telt de parochie Kranenburg nog 600 leden. In 1818 woonden er binnen dezelfde omgrenzing 313 parochianen.

De bruine beuk in de pastorietuin wortelt vermoedelijk in de tijd van de stichting der reeds honderdjarige kerk. Machtig is zijn sta, wijd uigestrekt zijn kroon. Als een zichtbare parabel symboliseert hij het blijvend gedijen van de eeuwenode parochie Kranenburg.

OECUMENISCH EN ECONOMISCH

Menige kerk verkeert in financiële nood. Om die te verlichten nam de parochieherder van Kranenburg zijn intrek in het naast de kerk gelegen klooster van de Franciscanen. De pastorie kwam zodoende leeg te staan en zij wordt nu bewoond door een dominee. O tempora o mores! De toestand is wel veranderd. Men mag het verhuuren van de pastorie zien als een teken van geestelijke toenadering, als een voorbeeld van samenleven in deze oecumenische tijd, waarop in het verleden maar weinigen durfden hopen.

Bronnen en literatuur:

Archief der parochie Kranenburg;

David de Kok: "De Katholieken van Vorden en omgeving sedert de Reformatie. In: De Geldersche Bode, 1919, twaalf afleveringen van januari tot maart;

David de Kok: "Stukken betreffende het ontstaan der Minderbroedersstatie te Vorden". In: "Neerlandia Franciscana dl. II (1919), dl III (1920). Iseghem;

David de Kok: "Kerkelijke toestanden in Vorden en omgeving tijdens het bestuur van den Vicarius Apostolicus Petrus Codde". In: Archief Aartsbisdom Utrecht. Dl. 59. 1935;

David de Kok: "De strubbelingen tussen Petrus Codde en Hendrik baron van Dorth te Vorden". In: Archief Aartsbisdom Utrecht, dl. 69. 1950.